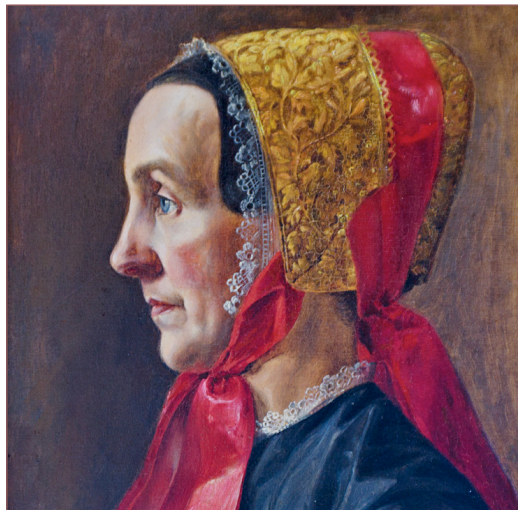

TENEN

25. årgang nr. 1 – august 2014

JOHANNE NIELSEN, HAVARTHIGAARDEN - SE SIDE 13.

Indhold:

Hørvævsmuseet på Krengerup 20 år	side 3
Hverv et nyt TENEN-medlem	side 12
Havarthigaarden og dens beboere	side 13
Formanden fortæller og kommer med en opfordring	side 17
Medlemmer fremviste	side 19
Boganmeldelse	side 20
Postkort fra et bibliotek i Danmark	side 22
Telefonliste for TENENs bestyrelse mv.	side 23
Rettidig kontingentindbetaling ?	side 23
Bagsiden: Hanne Jørgensen fortæller	side 24

QR-koden henviser til dette bladnummers side på Internet.

TENEN Dansk Tekstilhistorisk Forening

Formand: Annet Laursen Skjelsager, Dorthesvej 2, 3520 Farum, telefon 44 95 05 55

Næstformand: Lone de Hemmer Egeberg, Teglgården 66 st.th, 3460 Birkerød,
telefon 45 81 05 05

Kasserer: Bent Bille, Søndergade 66, 5620 Glamsbjerg, telefon 64 72 15 65

REG.NR. 1551 GIROKONTO 1430130 • SWIFT-BIC: DABADKKK IBAN: DK23 3000 0001 4301 30

Medlemsskab tegnes hos kassereren. I 2014/2015 er prisen pr. år 250 kr.

Husstandsmedlemsskab koster 300 kr.

Medlemmer får tilsendt tidsskriftet TENEN.

TENEN – Danish Society for Textile History – Verein für Dänische Textilgeschichte

Tidsskriftet **TENEN**

Redaktion: Annet Laursen Skjelsager, Dorthesvej 2, 3520 Farum, telefon 44 95 05 55,

ePost silke-annet@silke-annet.dk • Vibeke og Frits Lilbæk, telefon 26 60 28 40,

ePost vofl3450@gmail.com

Sats og billedbehandling: Frits Lilbæk • Digitaltryk: VesterKopi • ISSN: 0906-9526

Copyright © TENEN og forfatterne • 18.08.2014

TENEN udkommer fire gange om året – sidst i månederne august, november, februar og maj. Deadline for redaktionelt stof er seks uger for eller efter aftale med redaktionen.

Artikler og indlæg sendes til redaktionen

fx med ePost – eller evt. maskinskrevet med brevpost. Tekst og illustrationer adskilt.

Annoncepriser: 1/1 side: 525 kr. 1/2 side: 300 kr. 1/4 side: 185 kr. 1/8 side: 135 kr.

Ældre numre af TENEN kan købes ved henvendelse til foreningens kasserer
– så længe lager haves. Prisen er 65 kr.

Ændring af sendeadresse meddeles til kassereren.

Internet: <http://www.tenen-dk.tk/tenen>

Hørvævsmuseet på Krengerup 20 år

Den 9. juli i år var det tyveårsdagen for Hørvævsmuseets åbning, så det må være tid til et overblik ...

Hør har været en vigtig plante i hele Europa i årtusinder, altså også i Norden. I skjaldedigtningen hører vi, at det er fornemt at bære hørdragt. Det er således ikke tilfældigt, når hørproduktion behandles i tidskriftet TENEN den ene gang efter

Hørren blomstrer foran vævehallen.

den anden. Hørproduktion i Holland behandles i årg. 17/3, hørblegning i 18/2, hørproduktion i Nord-slesvig i 19/2, oldtidens rødningspladser i 20/2 og glimt fra hørrens 10.000-årige historie i 20/4. I beretningen om Køng fabrikkerne på Øbjerggård ser man blandt andet, at spindingen altid var et forsinkende moment i produktionen. Der er næsten ikke sket nogen ændring i teknologien på det område før i nyere tid. Fremstilling af hørtekstiler har været vigtigt håndværk helt frem i begyndelsen af nittenhundredetallet. Derfor er Tommerup-læreren Inger Smedegaards oplevelse ikke så mærkelig. Hun interviewede

i slutningen af 1900-tallet vestfynske landmænd om dagligdagen i mands minde, og her opdagede hun, at erindringen om hør dyrkningen fyldte ganske meget. Inger Smedegaard delte i foredrag og småkurser ud af den viden, hun her fik erhvervet sig. En dag fik hun derigennem kontakt med den tidligere ejer af det nedlagte Tommerup Væveri.

Hørproduktionen industrialiseres

I sammenligning med landene syd og vest for os kommer den industrielle fremstilling af hørvarer sent til Danmark. Vi skal helt frem til tiden omkring den første verdenskrig, før der sker noget. Vestfyn, hvor Hørvævsmuseet ligger, er ingen undtagelse. En gruppe mennesker, heriblandt Johs. E. Bay fra Taulov, så en mulighed i den unge stationsby Tommerup. Med oprettelsen af Hørskætteriet i Tommerup kom man over den store hurdle, som spindingen er. Nu kunne man aflevere de hørplanter, man havde dyrket, og man fik færdigt garn hjem i stedet. Penge blev der også ud af det, hvis man havde dyrket mere, end man selv havde brug for. Firmaet fik så stor succes, at man i 1927 vovede at udvide produktionen til også at omfatte vævede varer. Der blev brug for en vævemester, og på den måde kom familien Reindel ind i billedet. Herom skriver Christian Schultz nærmere i Hørvævsmuseets udgivelse: *Fra håndværk til industri*, år 2003.

Familien Reindel

På væveskolen i den tyske by Gera

fik to brødre Emil og Otto Reindel omkring år 1900 deres uddannelse. De var begge dygtige, og ved uddannelsens slutning i 1902 blev begge præmieret. Kort efter ville firmaet Wessel & Vett i København, det senere Magasin du Nord, starte en produktion af drejervævede tekstiler, og man så sig om efter en væver, der kunne påtage sig den opgave. Man fandt ingen i Danmark; men efter forespørgsel i Tyskland blev der peget på Otto Reindel, der i Gera havde fået diplom som drejervæver. På den måde blev den gren af familien dansk. Otto Reindels søn Edmund fik en solid uddannelse som maskinvæver i København. Det mindes med munterhed i Reindelfamilien, at Otto aldrig anerkendte, at man kunne producere hurtigere med en maskinvæv end med en håndvæv.

Da man søgte en driftsleder til det planlagte maskinvæveri i Tommerup, fandt man frem til Edmund Reindel. Det viste sig at være et godt valg.

Reindel tog til Krefeld i Tyskland og købte brugte vævemaskiner, og fabrikken der i anledning af udvi-

delsen tog navneforandring til Hørfabrikken i Tommerup, fik hurtigt et godt ry for sine varers skønhed og kvalitet. Tenens læsere vil huske artiklen i nr. 22/1, der tager hul på en oversigt over Hørfabrikkens mønstre.

Efter syv år fik vanskeligheder i samarbejds klimaet Edmund til at forlade fabrikken og starte en egen produktion på familiens grund i Gammel Tommerup. Han gav sin nye virksomhed navnet Tommerup Væveri. Det er naturligt, at Tommerup væveri arbejdede med indkøbte garn og ikke havde noget spinderi. Reindel førte sin ekspertise med over i den nye virksomhed, og "Tommerupduge" fra begge fabrikker blev hurtigt anerkendte, men sammenblandede i publikums bevidsthed. – Edmund og Etty Reindels søn Kurt, født i 1928, der stod for virksomheden i dens sidste år, mindes, at han allerede som syvårig vævede på den dugævæv, der nu står på Hørvævsmuseet.

Blomstring og visnen

En medvirkende årsag til de to virksomheders succes delte de med lan-

Vævene kører på rad og række.

dets øvrige hørvæverier: Valutacentralen, som fungerede mellem de to verdenskrige, lagde restriktioner på import, så der var fri bane for varer, der havde deres oprindelse inden for landets grænser. Under Verdenskrig II blev der lukket helt for import, så firmaerne oplevede en stor blomstring. Det kom som en overraskelse for de danske hørvæverier, at der ved grænsernes åbning blev fri adgang til markederne for bomuld og alle de nyopfundne kunststoffer. Det internationale marked for hør reagerede, Frankrig subventionerede sin hørproduktion kraftigt, og Sovjetunionen solgte hørvarer til dumpingpriser. Det pressede prisen på dansk hør, så at begge Tommerup-virksomhederne kom i vanskeligheder.

I 1956 måtte Tommerup Væveri give op; men i sidste øjeblik lykkedes det at få en mindre mængde maskiner med over i den forladte Koelbjerg Skole, og dér fortsatte Reindel under det gamle navn Tommerup Væveri. Hørfabrikken holdt fem år længere, så måtte den skrotte eller afhænde alle sine maskiner. Nogle af dem købte væveriet på Ko-

elbjerg, hvad der senere fik betydning for museet. Fra 1959 blev der ikke mere dyrket hør på de fynske marker. De to væveriers oprindelige bygninger blev solgt til andre formål og er i dag ikke til at kende igen. På Koelbjerg gamle skole fortsatte Kurt Reindel yderligere ca. ti år; så måtte han lukke. Han tog ansættelse på andre tekstilvirksomheder, men blev boende på den gamle skole sammen med sin efterhånden store familie, der nu bestod af fire generationer. De tomme vævemaskiner lod han stå, fordi han ikke havde brug for den plads, de stod på.

Museumsplaner

Det, som Inger Smedegaard fandt, da hun besøgte Kurt Reindel, var et næsten komplet væveri. Kun den brede dugevæv var ubrugelig, fordi Kurt havde brugt dele af den til bygning af et drivhus. Det hele var nu i en alder, så det fortalte om et stadium i udviklingen, der lå hundrede år tilbage. Inger Smedegaard indså straks, at her var basis for et museum, og Kurt Reindel lod sig hurtigt overbevise, og han skænkede alt til den museumsforening, der

Kurt og Ritta ved dugevæven, som Kurt har vævet på, siden han var 7 år gammel.

nu skulle dannes. Der skulle nu findes nogle rum, hvor væveriet kunne blive udstillet, og efter nogen søgen fandt man den forladte kviestald på Krengerup gods. Kurt sagde god for lokalet, og der blev tegnet en lejekontrakt med grev Rantzau. Ved en stiftende generalforsamling dannedes foreningen Hørvævmuseet på Krengerup. Velux Fonden finansierede indretningen af kviestalden som et væveri, i 1993 gik opbygningen i gang. Den 9. juli 1994 holdt man en festlig åbning.

Situationen var nu den, at man kunne vise et historisk væveri, men ikke en virksomhed i dens oprindelige miljø. Man kunne både vise væve, der havde arbejdet på Hørfabrikken i Tommerup og væve, der havde stået på Tommerup Væveri. Spindemaskinerne var jo skrottet, så man besluttede at vise fremstillingen af garn ved at demonstrere manuel, førindustriel behandling af hørplanterne. Det faldt i god jord hos de tidligere leverandører af hørplanter til Hørfabrikken.

Arbejdet kommer i gang.

En del af museumsforeningens med-

lemmer blev aktive i alt det praktiske arbejde, der skulle gøres for at få et museum i gang. Hver fandt sin(e) plads(er). Der skulle: arbejdes med vævene, laves udstillinger, administreres, indsamles, organiseres museumscafé og butik, og bestyrelsen skulle holde rede på det hele. En stor hjælp var det, at et af bestyrelsesmedlemmerne var uddannet museumsmedarbejder og ansat ved museumsvæsenet på Fyn; her var erfaring at trække på.

Organiseringen.

Udgangspunktet for alt var, at Hørvævmuseet skulle være et arbejdende museum. Argumentet var, at maskiner ikke er interessante, hvis de er døde. Publikum skal opleve, hvordan tingene virker, og hvordan de lugter og lyder. Det betyder, at man må bryde de officielle museers regler og reparere og forny dele på museumsgenstandene. Derfor måtte man vælge friheden og uafhængigheden af museumsloven og dermed give afkald på tilskud. Det betyder, at det ikke er muligt at betale lønninger til et personale, alle må arbejde gratis, og det betyder igen, at

Hoveddøren til Hørvævmuseet er åben og klar til at modtage besøgende.

de efterhånden ca. tres medarbejdere alle er pensionister. Der er efterhånden yderst få, der kan møde op med en uddannelse, der sigter på arbejde med væve af museets årgange, og det var og er derfor en af hovedopgaverne at sørge for, at traditionen ikke bliver brudt. Kurt Reindel har brugt de første atten år af museets levetid på at uddanne medarbejderne i at arbejde med vævene, reparere dem, justere dem, indrette dem og væve på dem. Et par af de tidligere ansatte på Tommerup Væveri nåede at arbejde med i nogle år, ETTY Reindel, født i 1904, bragte sin viden videre, og nu er færdighederne overført til mennesker fra mange forskellige brancher. Af de tres medarbejdere arbejder vel kun tyve i vævehallen, de øvrige fordeler sig på museets øvrige funktioner.

Stadier i museets udvikling

Ordet hørvævsmuseum peger i forskellige retninger. Man kan væve med andet end hør, og materialet hør kan bruges til meget andet end vævning. Det forhold har været medbestemmende for Hørvævsmuseets udvikling. Den oprindelige

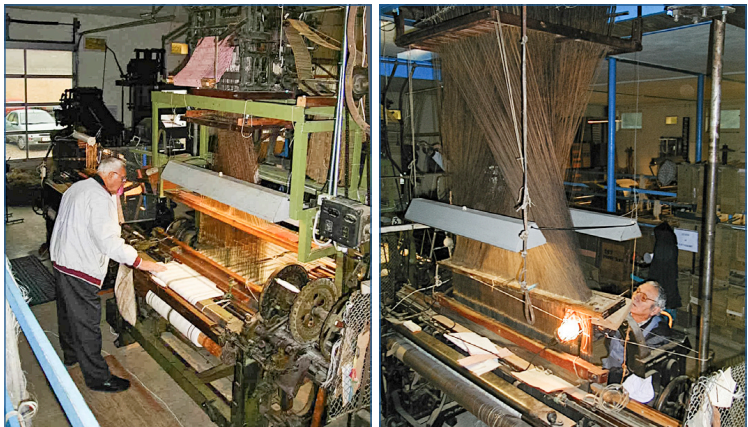
tanke var, at museet blot skulle rumme vævemaskinerne fra Tommerup samt varierende udstillinger.

Presset fra Hørfabrikkens gamle leverandører bevirkede den første udvidelse af museets fokus. Der måtte oprettes en afdeling, der kunne orientere de besøgende om hørdyrkning og produktion af alt det, der kommer ud af hørplanten såsom fødevarer, lægemidler, byggematerialer, møbler og tekstiler.

Det næste man måtte tage stilling til, var alle indleveringerne af mindre og større genstande. Der voksede en samling af historiske tekstiler op, og tekstilredskaber landede i starten ret planløst på Krengerup. Her måtte en udvælgelsespolitik indføres; det måtte afgøres, i hvilket omfang tilfældighederne skulle bestemme udviklingen, man måtte forholde sig aktivt til udvidelserne af museets formål. Der måtte findes plads til Millingevæven, der dels har speciel fynsk interesse, dels er et overgangsfænomen, idet den er en pedaldrevet vævemaskine. Lignende overgangsfænomener er den jacquardvæv og den hulkortstyrede

TV: Ole ved navnevæven.

TH: Kurt forretter (installerer) damaskvæven.

skaftævæn, der er kommet ind via Designskolen i Kolding.

Ikke blot udvidelsen af aktiviteter gav pladsproblemer, også det stigende besøgstal nødvendiggjorde en udvidelse. Fire år efter museets åbning lejede man resten af det, der havde været godsets kostald samt noget af det tidligere herregårdsmøjeri. Nu blev der plads til at indrette den hyggelige café, en museumsbutik og et udstillingslokale, der kan rumme sommersæsonernes temaudstillinger.

Håndvævning blev det næste trin i museets udvikling. Der var to anledninger: Den første var, at museet gav rum for en velfungerende væveskole, der havde været nødt til at forlade sine hidtidige lokaler i det nærliggende Glamsbjerg. Undervisningen måtte så foregå i museets udstillingsrum og indskrænkes til de tre vintermåneder uden for åbnings-sæsonen. Den anden anledning var, at den kendte væver Ingeborg Mule Henningsen, da hun som 97-årig stoppede sin væveundervisning i Ollerup, indleverede alle skolens væve og øvrige materialer. Der blev nu anledning til at indrette en per-

manent udstilling, der viser stadier i håndvævningens udvikling. Mules væveskole består blandt andet af et farvekøkken beregnet til undervisning i plantefarvning af tekstiler. For at få plads til plantefarvningen må museet nu leje godsets smukke gamle vaskehus. Væveundervisningen var fra begyndelsen kun for voksne; men for tre år siden opstod idéen om at tilbyde fjerde eller femte års skoleklasser fra Assens kommune hver to dage væveundervisning på museets rammevæve. Instruktører er væveskolens kursister. Det er en stor succes. De unge vævere arbejder med ildhu, og flere af dem sidder nu hjemme og væver; fremtiden tegner lyst for håndværket!

På Hørvævmuseet er ønskerne for de kommende år mange. Magasinet til tekstilsamlingen har et klima, der gør det velegnet; men det er blevet alt for lille. Personalestuen er allerede for flere år siden blevet for lille til at rumme folk i kaffepauser og til møder. Skoletjenesten har brug for at kunne tilbyde undervisning ud over de få uger i efteråret, hvor udstillingslokalet er ledigt. Der

Kædeskæring.

er et ønske fra aftenskolens elever om at gå tilbage til en tres timers sæson i stedet for de tredive, man har måttet indskrænke sig til. Ventelisten til vævekurset ville give basis for flere hold, hvis der var plads til det. Men først og fremmest kunne man ønske at give yngre tekstilstuderende en plads til at forske i tekstil udvikling, gøre Hørvævmuseet til et tekstilt udviklingssted, sådan at det både kunne rumme fortiden, nutiden og fremtiden. Alle disse ønsker kan kun opfyldes, hvis museet får mere plads, og derfor arbejdes der på kraft for at skaffe fondsmidler til en større udvidelse.

Hørvævmuseets idealer

Museets medarbejdere har en række principper for, hvordan de vil betjene gæsterne. Alle, der køber en entrebillet, får en grundig rundvisning på museet. Idéen er, at ingen skal nøjes med at få en tekstilvirksomhed beskrevet ved hjælp af plancher; de skal opleve den i funktion. Maskinernes indretning skal forklares, og man skal se dem køre.

Rundvisningen former sig som en samtale mellem rundviser og gæ-

ster, hvad enten flokken består af to eller tredive. Tilsammen kan rundviserne samtale på fem-seks forskellige sprog ud over de skandinaviske. Dialogformen gør, at både gæster og personale får gavn af, at der meget ofte blandt de besøgende er nogle med tekstile erfaringer. Dog bliver der efterhånden færre og færre af de besøgende, der har personlige erfaringer med hørdyrkning.

Hørvævmuseet har en uofficiel kønspolitik. Vi ser, at kvinderne efterhånden har fået patent på vævning. Når en gruppe mennesker kommer på besøg, ønsker mændene ofte at sætte sig i caféen, mens kvinderne kan få lov til at gå på tekstilmuseum. Det lykkes dog tit at overtale mændene til at gå med rundt, og kvinderne bliver gerne utålmodige over deres mandlige ledsagers grundighed og interesse. Også væveskolen er præget af kvinder. På væveaftenerne er der i lokalet kun én mand for hver otte kvinder. Dog ser det ud til, at der er bedre tider på vej: i skoleklasserne er drengene lige så optagede af vævningerne som pigerne.

Et af museets principper er at hol-

TV:
Servietvæven er museets bedste indtægtskilde.

TH:
Ole ved navnevæven.

de et strengt tekstilt fokus. Er man cafégæst, sidder man midt i en tekstiludstilling, undertiden isprængt andet kunsthåndværk – kommer man en måned senere, er der en ny. Årets temaudstilling i det store lokale er altid tekstil. I museumsbutikken sørger man for, at vareudbudet ikke får tivolipräg.

Udstillingsudvalget har det princip, at hvert andet års udstilling bliver arrangeret af museet selv. Folk udefra, der ønsker at have en udstilling stående i hele åbningssæsonen, får plads de andre år.

Hørvævmuseet har gavn og glæde af samkvem med andre tekstilinstitutioner. Mange omtaler stadig Greve væveskoles smukke udstilling i det store lokale. Det var en fornøjelse, da først TENEN og senere Norsk Linforening holdt deres generalforsamlinger på Krengerup. Da Kongmuseet ved Vordingborg skulle til at åbne på Øbjerggård, fik Hørvævmuseet den glæde at få mulighed for at bistå med restaureringen af den gamle damask- jacquardvæv. Desværre måtte man erkende, at det ville overstige museets kræfter at stille folk til rådighed, da National-

museet havde brug for hjælp med samlingen af historiske vævemaskiner i Brede.

Hørvævmuseets drift

Som en konsekvens af frivillighedsprincippet er der på institutionen ingen til at kommandere med andre. Museets funktioner er delt op i lidt over ti emner, og til hver har en gruppe meldt sig til at sørge for, at der sker noget på området, samt at holde helheden orienteret. I flæng kan nævnes økonomi- og ekspeditionsudvalget, rundvisnings- og vagtplansudvalget, produktionsudvalget, maskinudvalget og skoletjenesteudvalget. Foreningens formand holder trådene samlet, dens bestyrelse holder sig orienteret og påser, at udvalgene lever op til deres ansvar. To gange årligt samles alle aktive medarbejdere til et stormøde, hvor alle udvalg aflægger beretning og sætter sin funktion til diskussion. Den årlige generalforsamling er som sædvanlig den øverste myndighed. Rekrutteringen af nye medarbejdere foregår i samme ånd. Når man kommer og spørger, om man må lege med, får man svaret: “Kom og se dig

TV:
Bent Frederiksen passer en spolemaskine.

TH:
Vævens hjerne – ovenmaskinen.

om og find ud af, hvor du kan gøre en indsats.” Når man har orienteret sig og har spurgt medarbejderne til råds, træffer man sin beslutning og glider ind i arbejdet.

Mandag og onsdag formiddag kører museet som et almindeligt væveri med alle de funktioner, der hører til: vævning, syning, reparation, regnskab, rengøring, planlægning osv. Der leveres varer til museumsbutikken fra væveriet. Hver eftermiddag i sæsonen møder et hold op og passer museet i den tid, det er åbent for publikum. Midt i alt dette sidder museets kontordame. Hun kommer dagligt, hun har museets kontakt med omverdenen, og hun har overblik over alt, hvad der foregår i dagligdagen. Hun er den eneste lønnede person i institutionen. Kommunen betaler halvdelen af hendes løn; det er det eneste tilskud, Hørvævmuseet oppebærer.

Velux Fonden muliggjorde indretningen af vævehallen. Men da det kom til driften, måtte man erkende, at det er vanskeligt at starte en virksomhed fra nul. Man demonstrerede vævemaskiner, der kørte uden garn. Der var ikke råd til indkøb. Lidt garn

havde Kurt Reindel på lager, så man kunne begynde med en smule på vævene. De få gæster, der havde opdaget museets eksistens, betalte deres entré, grev Rantzau var langmodig med huslejeindbetalingerne, de få varer, der var at sælge, gav lidt indtægt. Glamsbjerg Kommune så med megen velvilje på det nye initiativ, og takket være et kommunalt tilskud på 15.000 kr. de allerførste år lykkedes det hvert år at få sorte, men små tal på bundlinjen.

Efter fire år var besøgstallet blevet så stort, at det kneb med plads. Og da malkestalden blev indlemmet, eksploderede besøgstallet nærmest til de fire-fem tusind årligt, som er, hvad lokaliteterne kan rumme.

Indtægtskilderne er nu som før: salg af entrebilletter, salg i caféen og salg af vævede varer. De rækker til husleje, lys og varme, indkøb af garn og til reparationer – ikke til løn og ikke til at generere noget større overskud. Derfor har man haft glæde af de spredte fondspenge, man har fået til forskellige anskaffelser; men man kan endnu ikke se, hvordan det skal gå med at skaffe penge nok til at udarbejde det ansøg-

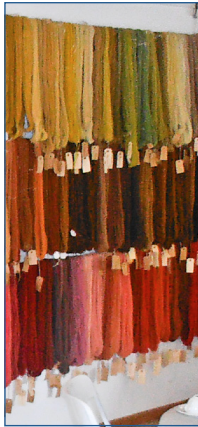
Det er utrolig dejligt at sætte børnene i gang med vævningen og opleve at de efter kort tid er fuldstændig opslugt af processen og at det skrider fremad for dem.

Det er for både drenge og piger og de fleste får vævet et stykke på 40 gange 70 cm og får syet en pude, et tæppe, en taske eller andet inden de stolte tager hjem.

TV:
Udsnit af Ingeborg Mule Henningsens samling af plantefarvet garn.

TH:
Fra mamelukker til g-streng - temaudstilling.

ningsmateriale som skal til for at få fondspenge til at få gjort museet til et tekstiludviklingssted.

Efter tyve år ...

Tyveårsdagen må være en god dag til at spørge, om Hørvævmuseet lever op til sit flere gange udvidede idégrundlag. Det står fast, at undervisningen og formidlingen er succeser. En stor støtte til formidlingen giver de, der passer museets hjemmeside. Dokumentationen er god. Hvad angår bevaringen går det bedre og bedre med at passe

og vedligeholde maskinerne. Personalets viden og kunnen bliver stadig bedre. Den mængde materiel til hørbehandling, vævning og anden tekstilbehandling, der er indleveret gennem årene er utilstrækkeligt opbevaret og dokumenteret. Opbevaringen af historiske tekstiler er i orden; men lokalet er på bristepunktet. Der er kun kommet få og små publikationer fra Hørvævmuseet. Forhåbentlig vil der snart melde sig medarbejdere, der har lyst og evne til at tage sig af den slags.

Bent Bille

Illustrationer: Hørvævmuseet

Kære TENEN-medlem:

- *Skaf et nyt medlem og betal begge normal årskontingent i 2014. Modtag begge som tak 10% rabat når årskontingent 2015 opkræves.*
- *Det vil være dejligt, om du vil foreslå naboer, fagfæller, bekendte, venner, søskende, børn, tanter, onkler med videre til at blive medlem af TENEN - Dansk Tekstilhistorisk Forening.*

Gør således:

- *Send en mail-besked til tenen-dk@forening.dk og fortæl, hvem du er. Skriv også dit TENEN-medlemsnummer - det står øverst i bladadresseringen. Fortæl hvem det nye medlem er: navn og adresse og evt. mail-adresse.*
- *Så sørger vi for at sende de numre af bladets 25. årgang, som allerede er udkommet samt en opkrævning til det kommende medlem.*

Havarthigaarden og dens beboere

Birthe Mortensen er født på Havarthigaarden, og når nogen spørger til anerne, fortæller hun:

Den 11. september i 1829 fødtes der på udflyttergården Vejlegaard i Øverød, Søllerød sogn i Sokkelund Herred en lille pige, som fik navnet Johanne Ane Margrethe Jacobsen – i daglig tale kaldet Hanne. Da pigen voksede op, viste det sig, at hun var meget dygtig, videbegærlig og initiativrig.

Hendes far, Jakob Dideriksen, tog hende med på landbrugsudstillinger, hvor hun var en ivrig iagttagere, og således fik hun øje på et morbærtræ. Det syntes hun var så interessant, at hun fik sin far til at plante et i haven. Hanne avlede silkeorme, og få år senere lykkedes det hende at få fremstillet silkeetråde, der senere blev vævet ind i hendes brudekjole som lyse nistre. Rester fra denne brudekjole blev kreeret til en dukke, som Birthe Mortensen nu har sammen med flere andre gamle dukker. En dukke klædt helt i sort silke, kaldtes en sørgedukke i forbindelse med kong Christian IX's død.

Der fortælles, at Hannes far altid gik med tophue og sribet hvergarnsvest med sølvknapper.

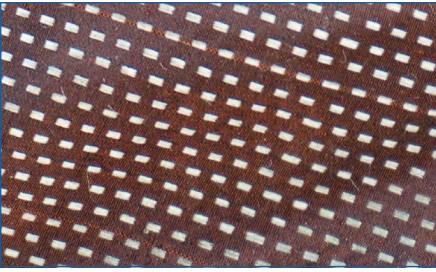
I 18-års alderen blev Hanne kæreste med den 24-årige ejer af Havarthigaard, Hans Nielsen, og et år senere blev hun gift med denne mand. Hanne Nielsen var økonomisk i sin indstilling, og det varede ikke længe, før hun foreslog, at hun kunne købe mælken fra hans besætning i stedet for at sælge den

Hanne Nielsen brugte guldnakke med røde bånd. Portrættet har hun fået malet omkring 1880.

Guldnakken opbevarer Birthe Mortensen i dag.

til andre. Og sådan blev det. Han fik 8 skilling pr. kande i 1853. Hver

Hanne Nielsen avlede silkeorme, og fik fremstillet silkeetråde, der blev vævet ind i stoffet til hendes brudekjole som lyse nistre.

Rester fra brudekjolen blev brugt til en dukke, som Birthe Mortensen nu har i sin samling.

lørdag eftermiddag gjorde hun regnskab over for sin mand om mælkeriets indtægter og udgifter.

I 1857 blev selvstændige kvinder gjort ligeberettiget med mænd i økonomisk henseende, men først

ca. 50 år senere fik kvinder valget i Danmark. Hanne Nielsen begyndte i 1857 at kærne smør, som hun solgte til en opkøber i København, og det gik strygende.

Dengang var det almindeligt, at velstående Københavnerne sendte deres børn på landet, hvis de trængte til at blive "fedet op", og det skete således også for smørpøkerens lille pige. Da forældrene kom og hentede pigen, havde de som gave medbragt et stykke myseost, som de netop havde fået tilsendt fra Norge. Det ville Hanne Nielsen også prøve at lave, men det varede dog nogen tid, før myseost-produktionen blev vellykket - først efter at hun havde anskaffet nogle geder, lykkedes det for hende.

Snart blev den Havarthigaard, som var bygget i 1818, for lille til Hanne Niensens aktiviteter, og da hendes mand havde oprettet et teglværk på jorden, lavede han selv alle teglene. I 1866 kunne den nuværende Havarthigaard så tages i brug.

I samråd med Landbohøjskolen startede Hanne Nielsen med at søge elever, som kunne uddanne sig til mejersker og hjælpe til med produktionen.

Hanne Nielsen havde både kvindelige og mandlige elever, oftest i hold på 10-15 stk. ad gangen. Der blev sagt om hende, at hun var en streng læremester, og et sæt regler for mejerielever på Havarthigaard, der var slået op i køkkenet, vidner om det. Blandt andet kunne læses:

- Enhver Elev maa være villig til at deltage i det Arbejde som forlanges.
- Naar der ringes om Morgenens maa Eleven straks staa op, tage sit Undertøj paa, rede Sengen, vaske

og rede sig, og derefter, iført Nattrøje og Sko, gaa ned i Kjøkkenet, senest ½ Time efter Ringningen, og da iføre sig en kortærmet Kjøle, som, naar den ikke benyttes, altid skal hænge paa den Plads, der er anvist i Skabet i Gangen.

Hanne Nielsen gjorde sit navn kendt langt uden for Danmarks grænser. Kvinden var i besiddelse af en meget stor portion karisma. Når hun trådte ind i forsamlinger – af mænd – var hun iført en “gammeldags bondedragt med gyldenstykkets hue på hovedet”.

Hanne Nielsen foretog mange udenlandsrejser. Når nogen spurgte hende, hvordan hun klarede sig uden at kunne fremmedsprog, svarede hun: Jeg ser!

Selv skabte hun Christian IX osten. I nogle år havde Havarthigaarden leveret ost til kongens køkken. En dag i 1875 aflagde køkkenchefen besøg, hvor han roste Hanne Niensens oste meget, men han fortalte også, at kongen havde udtalt ønske om at få kommen i en tilsætter ostetype. Det syntes hun egentlig ikke osten egnede sig til, men da det var selveste Majestæten, bøjede hun sig med krav om så at blive udnævnt til Kongelig Hofleverantinde – og det blev hun!

Højdepunktet kom i 1870-erne hvor smør- og ostefremstillingen slog alle rekorder. Der var nu brug for Hanne Nielsen og hendes lærlinge i både ind- og udland. Det var hendes høje faglige krav til eleverne, der blev af varig betydning for de følgende generationer af mejersker og mejerister.

Succesen varede dog kun frem til slutningen af 1880-erne, hvor an-

Den nye Havarthigaard blev taget i brug i 1866. Den er firelænget med gule facader ind mod gården og røde udad.

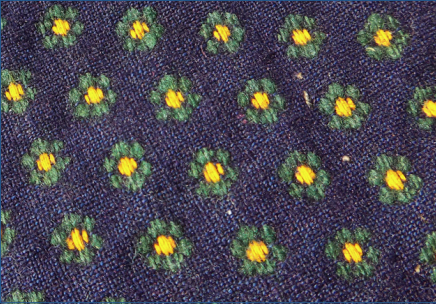
Der er anvendt tegl med mange dekorationer, som er lavet på gårdens teglværk.

Elevholdet i 1873 er opstillet foran stuehuset, hvor mejeriet holdt til i den høje kælder. Hanne Nielsen står med sit barneban ved siden af smørkærnen. Mejeriske-elevernes dragt er en kortærmet lang helkjole med et vandskyende forklæde over.

Der er en større version af elevbilledet på dette bladnummers forside.

delsbevægelsen blomstrede op i Danmark, og så blev Havarthigaard udkonkurreret. Det lille mejeri i Øverød blev lukket.

Hanne Nielsen var i sine senere år

Hanne Nielsen fastholdt gennem hele livet i optræden og påklædning sit udgangspunkt som en gårdmandskone fra 1800-tallets midte.

Birthe Mortensen passer på sin tipoldemors skørt, der er i hjemmevævet plettojtøj og forsynet med børstekant.

plaget af gigt og alderen tog på hende. Hun døde den 15. juni 1903, et år efter sin mand. Som hun ønskede sig, døde hun af et hjerteslag.

Birthe Mortensens mor Anna kom i 1896 sammen med søsteren i pleje i

Havarthigaarden, og da hun i 1912 blev forlovet, havde der udspillet sig et helt lille "drama": Anna skulle i hønsehuset for at samle æg – efter hende fulgte kæresten og han friede på knæ ved hønserederne. Den hændelse kaldte hendes far altid for "slaget på reden".

Annas mand Frederik Clausen blev indkaldt til hæren i første verdenskrig. Senere fik han "Den spanske Syge", men kom sig og blev lokal politiker. En vigtig opgave var opførelse af det nye rådhus i Holte. Der var stor uenighed i sognerådet om byggeriet, men det lykkedes ham at få gennemført arkitekten Arne Jacobsens forslag til det flotte rådhus, vi kender i dag.

Birthe Mortensen er født i 1927 og er opvokset i Havarthigaarden. Hun er femte generation, hvor Hanne Nielsen er den første. Havarthigaarden står mit hjerte nær, og jeg beretter gerne om den og dens beboere, fortæller Birthe Mortensen.

*Referent: Vibeke Lilbæk
Foto: Lilbæk*

Noter:

- Øverød er en lokalitet ved Holte i Nordsjælland.
- Havarthi er en lettere omskrivning af Hawerthi, der betyder Hvidovre. Hans Niensens far kom fra den egn.
- En mejerske er en kvinde uddannet i mejeridrift. Titlen mejerist var dengang kun for mænd.
- Osten, som blev lavet på Havarthigaard, var en såkaldt fisket ost af tilsitter-type. Tilsit er en by i det tidligere Østpreussen. Nu hedder byen Sovetsk og findes i Kaliningrad-enklaven.
- Elevernes blanke forklæder kan være lavet af voksdug – hør-sejldug imprægneret med linoliefernis samt eventuelt

bivoks opløst i terpentin. Voksdug har været kendt siden middelalderen.

- En kande er et rummål lig 2 potter, som er knap to liter.
- En skilling er 1/96 Rigsbankdaler.
- Havarthigaarden er i dag er en selvejende institution, der fungerer som medborgerhus i Rudersdal Kommune.
- Læs og se mere i: *HAVARTHIGAARDEN - En historisk montage i tekst og billeder*. Erik Helmer Pedersen, 1996. ISBN 87-88792-23-4.

I 1952 besluttede Mejeribrugets Osteeksportudvalg at give danske oste danske navne. Ved den lejlighed kaldtes en ost af til-sitter-type for Havarti for at hædre den kvinde, som på forbillidlig vis havde skabt respekt om dansk smør og danske oste, ikke alene ved kongens bord, men langt ud over landets grænser.

Ostedukken stammer fra den lejlighed. Havartiosten er i øvrigt den eneste danske ost opkaldt efter en gård.

Formanden fortæller og kommer med en opfordring

Annet Laursen Skjelsager – formand siden 2001 - beretter om sine intentioner med at stifte TENEN og gå aktivt ind i bestyrelsen:

Danmarks Folkelige Broderier var jeg medlem af gennem mange år, men på de sidste generalforsamlinger oplevede jeg, at man ikke førte B-medlemmernes gode forslag til det videre arbejde til protokol. Man var mere fokuseret på de store landhusmoderforeninger – og havde reelt besluttet sig for at lukke ned. Det var vi mange, der følte, og vi var også mange, der protesterede, for vi syntes foreningen var for god til blot at lukke og slukke. Vi ville gerne have gang i noget!

Hanne Frøsig Dalgaard sad i den daværende bestyrelse, men tilsluttede sig denne protest. Hun og jeg besluttede at gå sammen om at lave en fortsættelse, og det lykkedes jo ganske godt. Hanne foranledigede, at den nye forening TENEN fik medlemskartoteket fra Danmarks Folkelige Broderier.

På den stiftende generalforsamling forsøgte nogle at gennemtrumfe, at de største foreninger skulle have mest at sige, men generalforsamlingen besluttede, at det var de fremmødte medlemmer, der afgjorde sagerne på demokratisk vis. Når man ser på listen over de 21 deltagere bemærker man, at de fleste har

holdt ved og stadig er aktive. TENEN fik hurtigt mange medlemmer og et stort oplag af bladet, vort vigtigste bindeled i en landsdækkende forening. Mange fine portrætter har vi bragt og interviews med tekstilfolk, som nu for længst er døde.

Foreningen har i de næsten 25 år kun haft tre formænd: Hanne Frøsig Dalgaard, Susanne Nielsen og nu mig, Annet Laursen Skjelsager. Det skyldes i høj grad en aktiv bestyrelse, der altid træder til, når der kommer et opråb.

En vigtig del af arbejdet er vore ture og arrangementer, hvor vi mødes og udveksler tanker og erfaringer. Medlemmerne fremhæver gang på gang de fantastiske rejser og besøg.

Lige nu har foreningen en opfordring til medlemmerne. Du husker nok andre arrangementer, som har betydet noget for dig:

- "På den tur oplevede jeg det og det, som jeg aldrig glemmer" eller
- "Jeg var aldrig kommet til det museum i Tyskland, hvis ikke TENEN havde arrangeret den rejse".

Skriv gerne til os om dine egne minder og yndlingsture, og vi vil prøve at få plads til det i vort jubilæumsnummer til næste år. Skulle vi komme i den lykkelige situation, at der kommer mange beretninger, spreder vi dem over flere numre af bladet.

Kom frit frem!

Gæstebogen har været med fra starten og den fortæller bla. om: Temadag hos Kamma Gudmand-Høyer i 1993 • Skoutur til Kalkgården i 1993 • Forklæderejstretning i Haderslev i 1997 • Skoutur til Søster Sørenstrup i 1997 - opslag er vist ovenfor • Temadag om syborde i 1997 • Tur til Celle i 2006 • Juletur til Haandarbejdets Fremme i 2006 • Tur til Det kongelige Teater i 2012 • Rundetårn i 2014.

HANNE FRØSIG DALGAARD viste efter generalforsamlingen i Roskilde en tapetprøve med hede-bosyning som motiv!

Kraftigt papir belagt med cremefarvet silkestof, som er presset i mønster og suppleret med søgrøn dekorationsmaling. Prøvens mål er ca. 71 cm gange 45 cm. Kantborten er 9 cm bred. Opklæbet på kraftig kardus (?) med gazestof på bagsiden.

For en del år siden havde hun lejlighed til at opleve en gennemgribende restaurering i et af de ældste palæer i Frederiksstaden i København. Et forgemak lige oven for trappen til beletagen var fuldt tapetseret og virkede meget usædvanligt. Men som det ofte må ske ved sådan en opgave, måtte dette tapet vige, for at værelset kunne indgå i den løsning, som var planlagt. Ved et hurtigt greb blev prøven skåret fri, men den har siden ventet på en forklaring.

Med den store Industriudstilling i 1888 blev hede-bosyning en inspiration for kunst-håndværkerne. På Københavns Rådhus har arkitekten Martin Nyrop i samme periode udført stukdekorationer i hede-bomønstre, og Anton Rosen var den anden store arkitekt, der på denne tid benyttede samme inspiration i sine nybyggerier i København. Mon det kan være en af disse kunstnere, som har stået for tapetet i Frederiksstaden?

LIS SLOTTVED viste en lille taske, hvor en 180 cm lang lynlås på snedig vis forener siderne i et slips, så det hele ender som en nydelig taske. Besynderligt ser det ud, når lynlåsen er helt lynet op!

Boganmeldelse:

Islandsk Strik. Redaktør: Oddný Jónsdóttir. På dansk ved Sidsel Sangild. Illustreret i sort/hvid og farve. 265 sider i stort format. Turbine Forlaget 2013. ISBN 978-87-7141-155-3. Pris 350 kr.

Mine strikkepinde har været gemt væk i 20 år eller mere. I de sidste par år har jeg fundet dem frem igen. Strikkebølgen er over os og strikkebøger udgives i en lind strøm. Mange af udgivelserne har dog ikke den store tyngde og vil næppe overleve længe. Men læg mærke til Lotte Kjær, der strikker på en uortodoks og eksperimenterende måde, hvorefter hun formidler resultaterne i bogenform.

Hvis en strikkebog skal have mere end døgnfluestatus, skal den kunne noget andet end servere færdige opskrifter. Som eksempel kan jeg nævne Vibeke Linds bog, *Strik med nordisk tradition*, der udkom i 1981. Den blev genudgivet i 1995 (anmeldt i *TENEN* nr. 2 1995), og har gentagne gange det sidste halve år været den mest efterspurgte titel på antikvarboghandlernes hjemmeside. I 2014 er bogen udgivet på ny af forlaget Rosinante. Desværre er trykqualiteten ikke så fin som i de to foregående udgaver. Anledningen til genudgivelsen er Vibeke Linds 90 års fødselsdag, en mærkedag hun desværre ikke selv fik lov at opleve, da hun døde umiddelbart inden. Strik med nordisk tradition leverer ikke færdige opskrifter, men derimod metoder, principper og ideer. Samt strikkehistorie og håndværksmæssige fif. Alt dette har gjort bogen tidløs. Jeg har arvet min mors godt brugte eksemplare, og det

er som regel her, jeg finder svar på mine spørgsmål.

Nu er det ikke meningen, at Vibeke Linds bog skal anmeldes en gang til, men det nordiske er også i fokus med denne flotte udgivelse om islandsk strik. Skal en bog gøre sig håb om at blive anmeldt i dette blads spalter, må tekstilhistorien være tilgodeset. Og det bliver den med kapitlerne, Den islandske striks oprindelse og Islands uldindustri, ledsaget af et meget fint billedmateriale.

Ældste strik fundet på Island er en luffe dateret til det tidlige 16. århundrede. Skriftlige kilder omtaler strik fra 1580-erne og i Skarðsárannáll fra 1615 omtales strikkepinde for første gang. Her siges de at være skyld i en persons død. Andet står der ikke, men det er rigeligt til at sætte fantasien i sving... Strik har været en vigtig handelsvare i flere århundreder, og omfanget fremgår af bevarede eksportdokumenter,

eksempelvis blev der i 1753 eksporteret mere end 350.000 par sokker. Ligeså eksporteredes luffer og sweatre i stort omfang. Luffer med to tommelfingre er fundet i flere københavnske udgravninger og menes at stamme fra Island. Når det handler om bevaret strik, findes dog ikke meget som er ældre end 1800-tallet. Det gælder også flerfarvestrik, hvis tradition ikke kan føres længere tilbage end det sene 1800-tal. Den elskede "islandswear" med mønstervirkning som en grønlandsk perlekrave, har heller ikke nogen lang historie. Men den bliver udredt i bogen. Oprindelsen skal faktisk findes i en norsk strikkebog fra 1932, hvor sweateren kaldes Eskimoen. Opskriften bliver genoptrykt forskellige steder og i nye farvesammensætninger – varianter opstår i svenske bøger og danske strikkeblade – og pludselig kaldes de for islandske sweatre! På den måde opstod "islander" udenfor sagaøen, men man forstod at annektere den.

Størsteparten af bogens 65 opskrifter omhandler den klassiske "islander". Ældste mønstervariant er fra slutningen af 1950-erne, de øvrige stammer fra 1960-70-erne, en enkelt fra 1980-erne og andre er helt nye. Når man har strikket en "islander" til hele familien, kan man også strikke én til hunden og til dukken... Desuden finder man flere modeller med hulmønsterstrikt, som

der også er tradition for på Island, så det er ikke forkert at betegne opskriftdelen som en form for tekstilhistorie.

Om opskrifternes sværhedsgrad, vil jeg sige, at modellerne kan udføres, hvis man er i besiddelse af almindelige strikkekundskaber, men nogle vil også kunne udføres af begyndere. Da flerfarvestrik er et gennemgående tema, kunne jeg godt tænke mig, at teknikken var beskrevet grundigere og med en illustration. Vibeke Linds bog viser to metoder, Ornamented Journey (anmeldt, november 2013) viser én. Også bogens opskriftdel er meget flot illustreret. Islandske heste, vandfald, landskabsstemninger og historiske interiører skaber en helt særlig stemning, som den islandsrejsende vil nikke genkendende til.

Desværre er bogens historiske afsnit skæmmet af flere trykfejl. Da jeg nærlæste opskriften på halvhandsker – fordi jeg kunne tænke mig at strikke dem – opdagede jeg også en meningsforstyrrende fejl her: der er angivet forskelligt pindenummer i opskrift og strikkeprøve. Bogen har potentiale til at blive en rigtig klassiker, det giver derfor god mening at få rettet fejlene inden næste oplag går i trykken. Første oplag på dansk kom i oktober 2013, men allerede inden jul var andet oplag på gaden.

Susanne Nielsen

POSTKORT FRA ET BIBLIOTEK I DANMARK

En usædvanlig samling broderiprøver er overdraget biblioteket i Designmuseum Danmark.

De er udført af en helt ukendt brodøse, Rigmor Jensen født omkring 1922 og uddannet hos en syerske i Randers. I 1940-erne flyttede hun til København og har sandsynligvis gået på en skole her, måske Haandarbejdets Fremme, det kunne de systematiske øvelser i almuebroderi, jacobeanisk syning, Holbein, dragværk, venetiansk syning, baldyring, hedebo og hulsøm godt tyde på.

Hun kom til at arbejde for Dansk Paramenthandel, og det har været i den forbindelse, at hun udførte guldbroderi til messehagler og kåber. I samlingen er fotos af fint udførte kåber og en hvid messehagel til Københavns Domkirke, udført i silkestof og smykket med et segl. Helt sikkert professionelt arbejde udført af en trænet brodøse. Hun foretrak at arbejde hjemme og blev derfor ringe betalt, en skæbne hun har delt med mange kvinder.

For unge design- og tekstilstuderende, som ikke er så vant til at stifte bekendtskab med håndværket, er denne samling af især guldarbejde noget af en øjenåbner. Derfor er det dejligt at se mange undervisere igen begynde at bruge Designmuseets samlinger. Og endnu bedre at alle kan gå ind og bestille prøverne frem til brug på læsesalen i bibliotekets åbningstid.

Bognummer II 23572, Ø 07 Bind 1 – 4.

Lone de Hemmer Egeberg

Telefonliste for TENENs bestyrelse mv.

<i>navn</i>	<i>adresse</i>	<i>telefon / ePost</i>	<i>buv</i>
Annet Laursen Skjelsager	Dorthesvej 2 3520 Farum	44 95 05 55 <i>silke-annet@silke-annet.dk</i>	formand + redaktion
Lone de Hemmer Egeberg	Teglgården 66 st.th. 3460 Birkerød	45 81 05 05 <i>debemmeregeberg@gmail.com</i>	næstformand + kalender
Bent Bille	Søndergade 66 5620 Glamsbjerg	64 72 15 65 <i>bille.glamsbjerg@gmail.com</i>	kasserer
Lis Slottved	Hjarupvej 10 6200 Aabenraa	74 63 03 50 <i>slottved@privat.dk</i>	sekretær + korrektur
Vibeke Lilbæk	Kollerødvej 39 3450 Allerød	26 60 28 40 <i>vofl3450@gmail.com</i>	redaktion
Maj Ringgaard	Helmsvej 37 2880 Bagsværd	21 40 43 76 <i>Maj.Ringgaard@natmus.dk</i>	bestyrelse
Tina Ejlersen	Rudmevej 122A 5750 Ringe	41 43 67 87 <i>tejlertsen@gmail.com</i>	bestyrelse
Hanne Frøsig Dalgaard	Bredebovej 33, 6.tv. 2800 Lyngby	45 87 55 05 <i>hanne.dalgaard37@gmail.com</i>	korrektur
Anni Bloch	Thingvalla Allé 5 2300 København S	32 59 59 77 <i>annibloch@gmail.com</i>	suppleant
Susanne Lervad	Lindevej 14 1877 Frederiksberg C	22 11 08 26 <i>sl@termplus.dk</i>	suppleant
Margit Ambeck	Lyshøjgårdsvej 87, 1.th. 2500 Valby	36 30 61 50 <i>m.ambeck@gmail.com</i>	revisor
Hanne Schneller	N. Frihavnsvej 49, 2.tv. 2100 København Ø	35 38 35 45 <i>hanne.schneller@hotmail.com</i>	revisor- suppleant
Susanne Nielsen	Grusgravvej 10 4660 Store Heddinge	56 50 11 26	forklæder
Frits Lilbæk	Kollerødvej 39 3450 Allerød	23 92 42 85 <i>vofl3450@icloud.com</i>	redaktion + webmaster

Dette blad er første nummer i 25. årgang. Foreningen har "sølv"-jubilæum, når foreningsåret er omme.

Find TENEN på internettet - <http://www.tenen-dk.tk/tenen/>

TENENs kalender er på det løse ark med adressen

OBS.: Sammen med forrige bladnummer var vedlagt kontingentopkrævning.

**Du huskede vel at betale kontingentet rettidigt.
Kontonummer er i kolofonen på side 2.**

Prøvestrik til strømpe
som viser udtagning
til strømpekaft – hæl
– tå.

Fremstillet af
Anne Bennedsen i
1899. Hun er født i
Vamdrup, sandsyn-
ligvis på "Marielyst"
i Øster Vamdrup, og
har gået i den lille
landsbyskole, Øster
Vamdrup Skole.

Hækleprøver fra sidst
i 1800-tallet. Fundet
på en gård i Vilstrup
sogn, øst for Haders-
lev.

Der fandtes kun
få hæklebøger. Der-
for fremstillede man
prøver og satte dem
ind i brugte stiehæf-
ter. Teksten i hæftet
er skrevet med goti-
ske bogstaver og på
tysk.

Se også:

- Sofie Hansen og
Johanne Blom:
"Haandarbejdet
i Skolen" – tredje
udgave udkom
på Gads Forlag i
1925.

Hanne Jørgensen

